

Notat 2002–1

Individualistisk versus holistisk metodologi – betydning for samfunnsøkonomisk teori

Ann-Christin Sørensen

Tittel	Individualistisk versus holistisk metodologi – betydning for samfunnsøkonomisk teori
Forfatter	Ann-Christin Sørensen
Prosjekt	Nye rammebetingelser for norsk næringsmiddelindustri (K020)
Utgiver	Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning (NILF)
Utgiversted	Oslo
Utgivelsesår	2002
Antall sider	28
ISBN	82-7077-438-3
ISSN	0805-9691
Emneord	atomistisk feilslutning, holisme, individualisme, metodologi

Litt om NILF

- Forskning og utredning angående landbrukspolitikk, matvaresektor og -marked, foretaksøkonomi, nærings- og bygdeutvikling.
- Utarbeider nærings- og foretaksøkonomisk dokumentasjon innen landbruket; dette omfatter bl.a. sekretariatsarbeidet for Budsjettnemnda for jordbruket og de årlige driftsgranskingene i jord- og skogbruk.
- Gir ut rapporter fra forskning og utredning. Utvikler hjelpemidler for driftsplanlegging og regnskapsføring.
- Finansieres over Landbruksdepartementets budsjett, Norges forskningsråd og gjennom oppdrag for offentlig og privat sektor.
- Hovedkontor i Oslo og distriktskontor i Bergen, Trondheim og Bodø.

Forord

Dette notatet er skrevet av Ann-Christin Sørensen, og er hennes eksamensbesvarelse til et doktorgradskurs i vitenskapsteori. Kurset ble holdt ved det samfunnsvitenskaplige fakultet ved Universitetet i Oslo.

Intensjonen med notatet er å gi en kort innføring i holistisk og individualistisk metodologi samt å kort belyse samfunnsøkonomisk teori ut ifra disse to perspektivene. Forhåpentlig kan denne innføringen gi leseren inspirasjon til videre refleksjon over de problemstillingene som belyses.

Takk til kollegaer på NILF for innspill og kommentarer. Takk også til Berit Grimsrud som har bearbeidet manus og gjort det klart til trykking.

Oslo, januar 2002

Leif Forsell

Innhold

1	INNLEDNING.....	1
2	VITENSKAPELIG FORKLARING	3
2.1	Formålsforklaring.....	3
2.2	Årsaksforklaring.....	4
2.3	Sammenheng mellom formåls- og årsaksforklaringer	4
3	METODOLOGI.....	5
3.1	Individualistisk metodologi.....	5
3.2	Holistisk metodologi	7
3.3	Individualistisk versus holistisk metodologi.....	8
4	MOTSIGELSER I SAMFUNNET OG LOGISK FEILSTRUKTUR.....	11
4.1	Atomistisk feilslutning	11
4.2	Samfunnsmessige motsigelser.....	12
4.2.1	Utsiktede virkninger	12
4.2.2	Suboptimalitet.....	14
5	SAMFUNNSØKONOMISK TEORI SETT I LYS AV HOLISTISK OG INDIVIDUALISTISK METODOLOGI.....	17
5.1	Merkantilismen.....	19
5.2	Klassisk økonomi	19
5.3	Marxisme.....	20
5.4	Den marginalistiske revolusjon.....	20
5.5	Neoklassisk økonomi	20
5.6	Moderne mikroøkonomi.....	21
5.7	Neoklassisk politisk økonomi	21
5.8	Keynesianisme	21
5.9	Gammel institusjonell økonomi	22
5.10	Ny institusjonell økonomi	22
6	KONKLUSJON	25
	REFERANSER.....	27

1 Innledning

«Economic theory may be regarded as a perpetual inventory of analytical tools. New tools are continuously added to the inventory by innovative research, Old tools simultaneously drop out. In most cases they drop out simply because they have not been used for a long time and thus fall into oblivion. In other cases they turned out to be faultily constructed.»

— J. Niehans, 1990

I sine forsøk på å *forklare* ulike økonomiske fenomener har forskjellige teoretikere innen disiplinen samfunnsøkonomi opp igjennom historien brukt ulike metodologiske og teoretiske tilnærminger. Disse har ofte blitt gjenstand for en todeling. Vi finner formalisme *versus* anti-formalisme; individualisme *versus* holisme; «rational choice» *versus* «behaviourisme»; evolusjons- eller «usynlig hånd»-forklaring *versus* kollektivism; ikke-intervensjonisme *versus* intervensjonisme.

Jeg har valgt å se på individualistisk versus holistisk metodologi. På mange måter er denne todelingen oppkonstruert. Ved nærmere analyse viser det seg at økonomiske teorier ikke lar seg dele inn i to atskilte grupper etter dette metodologikriteriet. Dette til tross finner jeg at det gir nyttig innsikt å vurdere økonomisk teori med denne innfallsvinkelen. Problemstillingen berører det gjensidige forholdet mellom individet og samfunnet. Samfunnet er skapt av individenes handlinger, men det kan også argumenteres for at individet til en viss grad er et produkt av den sosiale situasjonen det befinner seg i. Det metodologiske valget økonomer opp igjennom historien har tatt, bevisst eller ubevisst, har gitt konsekvenser for deres valg av problemstilling, modellering og forklaring. Jeg gjør her intet forsøk på å gi en dekkende eller dyptgående fremstilling av dette omfattende emnet. Min målsetting er å gi en kort innføring i et interessant tema og forhåpentligvis gi inspirasjon til videre refleksjon over de problemstillingene som belyses.

Kapittel 2 gir en kort gjennomgang av vitenskaplige forklaringstyper. Disse er nært knyttet sammen med metodologi som beskrives i kapittel 3. I kapittel 4 demonstreres problemstillinger der forskjellen mellom de to metodologiene kommer klart til uttrykk. Samfunnsøkonomisk teori blir så satt i relasjon til de to metodologiretningene i kapittel 5 før det gis en kort gjennomgang av økonomisk teoriehistorie i et metodologisk perspektiv. I kapittel 6 presenteres så noen konklusjoner.

2 Vitenskapelig forklaring

Samfunnsvitenskapene kjennetegnes ved at de primært undersøker kollektive fenomener og mellommenneskelige relasjoner. Nærmere bestemt forsøker de å finne frem til intensjoner og årsaker bak ulike individuelle handlinger og samspillet mellom disse.

Samfunnsøkonomi er en av disiplinene innen samfunnsvitenskapene. Her fokuserer man på aktivitetene til individer, samfunn og myndigheter i den grad de deltar i økonomisk virksomhet, dvs. produksjon, konsum og fordeling av knappe goder¹. Rundt disse grunnleggende realøkonomiske funksjonene vil et samfunn utvikle institusjoner som pengevesen, foretaksformer, markeder osv. En betydelig del av samfunnsøkonomien består i å analysere slike institusjoner.

For «ren» forskning (grunnforskning) er det et hovedformål å *forklare* de begivenheter og forhold knyttet til økonomisk virksomhet, som vi observerer. For anvendt forskning vil ofte *forutsigelse* være det viktigste. I mange tilfeller vil vi imidlertid oppleve at forklaring og forutsigelse kombineres.

Forklaring er altså en av vitenskapens² hovedoppgaver. En forklaring gir oss svar på spørsmålet: *hvorfor forholder det seg på denne måten?*

Vanligvis inndeles forklaringer i *årsaks-*, *formåls-* og *funksjonalistiske* forklaringer. I samfunnsøkonomi bruker vi hovedsakelig de to første formene. Nedenfor kommer en kort gjennomgang av disse to.

2.1 Formalsforklaring

Elster (1979) argumenterer for at en menneskelig *intensjonal*³ *handling*⁴ kjennetegnes (i) ved evnen til global maksimering og (ii) ved evnen til strategisk atferd⁵. Intensjonen

¹ Et *knapt gode* er definert som et gode som er etterspurt og ikke fritt tilgjengelig.

² *Vitenskap* kan defineres som systematisk konfrontasjon mellom teori og observasjoner.

³ *Intensjonalitet* defineres som handlinger som er styrt av framtidige mål og av urealiserte muligheter.

⁴ *Handling* defineres som enhver form for atferd som er styrt av et bevisst formål.

kan altså få et individ til å vrake lokale maksima for å få realisert globale maksima, og få det til å handle taktisk.

Formålsforklaringer eller intensjonale forklaringer, søker å forklare individuelle handlinger og valg. De kan også benyttes til å forklare de beslutninger som treffes av mer omfattende enheter, slik som bedrifter, organisasjoner eller nasjoner. Et krav da er at disse enhetene har like entydige målsettinger som det et enkeltindivid har. Ifølge Føllesdal et al. (1996:171) så får vi en formålsforklaring av atferd ved å sette atferden, ønskene og oppfatningene til en person i følgende forhold til hverandre:

«En *formålsforklaring* av en handling X består i å vise at den – ifølge den handlendes oppfatning – var det beste middel til å realisere det han ønsker. I tillegg må vi vise at dette samsvaret mellom handling, ønsker og oppfatninger ikke skyldtes en tilfældighet, men at handlingen ble foretatt *fordi* den var tilpasset den handlendes oppfatninger og ønsker.»

2.2 Arsaksforklaring

Årsaksforklaringer eller kausale forklaringer søker å forklare et fenomen ved å angi dets årsak. Dette er den viktigste forklaringstypen i vitenskapen. Føllesdal et al. (1996:155) gir oss følgende definisjon:

«En årsaksforklaring av en begivenhet X består av en angivelse av en tidligere begivenhet Y og et sett initialbetingelser Z slik at det finnes en årsakslov som sier at under betingelsene Z vil Y alltid bli etterfulgt av X.»

Ifølge Elster (1979) finnes det to hovedtyper av årsaksforklaringer i samfunnsvitenskapene. Den *sub-intensjonale* som forklarer den enkelte handling og den *supra-intensjonale* som forklarer årsakssammenhengene mellom ulike handlinger. I tillegg har vi årsaksforklaringer av intensjoner⁶.

2.3 Sammenheng mellom formals- og årsaksforklaringer

For å analysere fenomener innen samfunnsøkonomi og andre samfunnsvitenskaper så har man behov for å kombinere årsaks- og formålsforklaringer. Elster (1983) hevder at et paradigme for slike analyser er å starte opp med en årsaksforklaring (sub-intensjonal kausalitet) av oppfatninger og ønsker. Derpå følger en formålsforklaring av individuelle handlinger ved hjelp av disse oppfatningene og ønskene. Til sist kommer så en årsaksforklaring (supra-intensjonal kausalitet) av resultatet av interaksjonen mellom mange individer.

Vi skal senere se på hvordan disse forklaringstypene og forklaringskonstellasjonene kan knyttes opp mot ulike metodologi.

⁵ *Atferd* er enhver form for observerte kroppsbevegelser som har sin årsak i den organismen som beveger seg.

⁶ Ikke forklaring av intensjonens umiddelbare fysiologiske årsaker, men av dens fjernere sosiale årsaker.

3 Metodologi

Metodologi danner fundamentet for økonomiske modeller. Den enkelte modellbygger forutgående oppfatning av sammenhengen mellom individer og mellom individ og samfunn gir seg utslag i valg av metodologi. Dette valget har avgjørende betydning for hvordan modellene konstrueres, hvilke problemstillinger som reises, og i hvilken grad disse så blir besvart. I dette kapitlet belyses hvilket fundament som legges til grunn i henholdsvis individualistisk og holistisk metodologi. Ved å analysere fundamentene og stille dem opp mot hverandre så kan man få en dypere innsikt i hvilke fortrinn eller ulemper de respektive metodologiene har i modellbyggingen.

3.1 Individualistisk metodologi

«We fail to realize that many outcomes result from complex interactions of forces and behaviors, The world would be easier to understand if its relationships were straightforward, one-way, linear, and additive.»

— R. Jervis, 1991

Malcolm Rutherford (1994) oppsummerer den individualistiske metodologi (IM) på følgende måte:

- IM-1 Bare individer har mål og interesser.
- IM-2 Det sosiale systemet og endringer i det er et resultat av individers handlinger.
- IM-3 Alle storskala sosiologiske fenomener må til sist forklares i termer til teorier som refererer bare til individer, deres disposisjoner, antakelser, ressurser og deres innbyrdes forhold.

Påstandene er rangert i rekkefølge fra den svakeste og minst kontroversielle til den sterkeste og mest kontroversielle. De to første påstandene har å gjøre med den sosiale virkelighetens natur. Den tredje er knyttet opp mot et forskningsprogram.

Hva en enkelt person foretar seg er av begrenset interesse for samfunnsøkonomiske analyser. Det er imidlertid kun enkeltindivider som kan handle (IM-1). Dette er bakgrunnen for at den *individualistiske metodologi* søker å forklare alle samfunnsfenomener ved å starte ut ifra enkeltindividens handlinger⁷. De behandler individets handling logisk forut for samfunnsfenomener og institusjoner (IM-2). Individualistenes måte å dele opp fenomener i mindre detaljer på (IM-3) kan føres tilbake til René Descartes (1596–1650). Han forsøkte å finne en egnet metode for å få bygget opp sin egen viten. Resultatet ble fire metoderegler (Stigen, 1983):

1. Aldri å godta noe som sant med mindre det fremtrer så klart og tydelig at det ikke er mulig å tvile på det.
2. Å dele opp hvert problem i så mange deler som mulig og som det er nødvendig for å løse det.
3. Å lede tankene i følgende orden: Begynne med de enkleste og mest lettfattelige problemene, for litt etter litt å komme frem til de mest sammensatte.
4. Overallt å foreta så fullstendige oppregninger og så allmenne oversikter at man kan være sikker på ikke å ha utelatt noe.

Denne metoden, senere kalt den *Kartesiske metode*, bygger ifølge Descartes selv på den matematiske metode. Her starter man med de individuelle delene, hver med sin iboende egenskap. Helheten blir så skapt ved en aggregering av delene.

I samfunnsøkonomi er en «del» betegnelsen for et enkelt individ eller en økonomisk enhet, som for eksempel en husholdning eller en bedrift. Helheten er videre en aggregering over delene og kan være for eksempel aggregert tilbud eller etterspørsel av en vare.

Når det gjelder påstand IM-3 så ser vi at det skal tas hensyn til individenes interaksjon men at det er ikke referert til andre samfunnsfenomener eller institusjoner.

Individenes handlinger som er selve byggesteinene i individualistisk metodologi søkes *formålsforklart*. Et viktig spesialtilfelle av formålsforklaringer oppstår når vi forklarer en handling som et resultat av et *rasjonelt valg*. I Gravelle og Rees (1992:6–7) finner vi følgende definisjon av rasjonell beslutningstaking:

1. Beslutningstakeren fastsetter alle mulige alternativer og forkaster de som ikke er mulige.
2. Han tar i betraktning all informasjon som er lett tilgjengelig eller som det er verd å innsamle for å kunne vurdere konsekvensene ved hvert av alternativene.
3. I lys av deres konsekvenser så rangerer han alternativene i preferert rekkefølge, hvor rekkefølgen tilfredsstillende visse antakelser om fullstendighet og konsistens.
4. Han velger det alternativet som rangerer høyest, dvs han velger det alternativet som gir de konsekvensene som han prefererer framfor alle de andre tilgjengelige alternativer.

En intuitiv definisjon er at «rasjonalitet går ut på å velge det beste av de foreliggende alternativer» (Føllesdal, 1996).

Rasjonalitet har vært og er fremdeles en viktig antakelse i økonomi og er videre utviklet til konseptet det *økonomiske mennesket* (the economic man) som er et spesialtilfelle av et rasjonelt handlende individ. Mens rasjonalitet lar seg forene med alle slags

⁷ Dette er knyttet nært sammen med reduksjonisme. Det vil si tanken om at ethvert fenomen kan reduseres til enkeltstående autonome fenomener.

motiver så er det økonomiske mennesket et individ som kun er motivert av egeninteresse. Han/hun søker å tilfredsstille sitt behov for varer og tjenester gjennom sine handlinger.

3.2 Holistisk metodologi

«When you pick up one piece of this planet, you find that, one way or another, it's attached to everything else – if you jiggle over here, something is going to wiggle over there.... We need this sense of the continuing interconnectedness of the system as part of the common knowledge...»

— Dr. Sylvia Earle, (Jervis, 1991)

Holistisk metodologi (HM) er opptatt av sosiale krefters påvirkning av individets handlinger. En holistisk tilnærming til samfunnsfenomener tilsier derfor at man starter forklaringen ut fra helheten. Det kollektive fenomenet (institusjonen, konvensjonen, normen, e.l.) er dannet av individer. Dette fenomenet påvirker eller legger restriksjoner på handlingene til disse eller andre individer. Malcolm Rutherford (1994) oppsummerer den holistiske metodologi på følgende måte:

HM-1 Det sosiale helet er mer enn summen av dets deler.

HM-2 Det sosiale helet influerer og betinger signifikant atferden eller funksjoneringen av dets deler.

HM-3 Atferden til individer bør deduseres fra makroskopiske eller sosiale lover, hensikter eller krefter som er *sui generis* (i sitt slag) og som gjelder for det sosiale systemet som et hele, og fra stillingen (eller funksjonen) til individet innen helet.

Påstandene rangert i rekkefølge fra den svakeste til den sterkeste. Også her har de to første påstandene å gjøre med den sosiale virkelighets natur mens den tredje hører til et forskningsprogram.

HM-1 uttrykker at det sosiale helet er mer enn en enkel aggregering av autonome individer, mens HM-2 påpeker at det allerede eksisterer etiske normer og sosiale regler som man må ta i betraktning når man skal beskrive atferden til delene. Følgende sitat av Karl Popper (1961:17–18) knytter et bånd mellom HM-1 og HM-2:

«the social group is more than the mere sum total of its members, and it is also more than the mere sum total of the many personal relationships existing at any moment between any of its members.... A group can easily retain its character intact if it loses some of its less important members. And it is even conceivable that a group may keep much of its original character even if all of its original members are replaced by others. But the same members who now constitute the group might possibly have built up a very different group, if they had not entered the original group one by one, but founded a new one instead, The personalities of its members may have a great influence on the history and structure of the group, but this fact does not prevent the group from having a history and a structure of its own. Nor does it prevent this group from strongly influencing the personalities of its members.»

Den siste påstanden (HM-3) indikerer at individet ikke har en selvstendig eksistens utover det å være en del av et system.

Det å forklare samfunnsfenomener ved bruk av den holistiske metodologien kan være forholdsvis komplisert. Mens *rasjonalitet* har vært et viktig instrument i individualistisk metodologi så har man innen holistisk metodologi blant annet benyttet seg av *dialektisk metode*.

Dialektikk stod opprinnelig for argumentasjon gjennom spørsmål og svar, slik vi finner det i Platons dialoger. De klassiske «dialektiske tenkere», først og fremst Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770–1831) og Karl Marx (1818–1883), nådde i sin tenkning omkring menneskesinnet og samfunnet fram til innsikter som var kvalitativt forskjellige fra forgjengernes teorier. Hegel tok for seg individuell irrasjonalitet, det vil si selvmotsettelser innenfor den enkelte bevissthet og utviklet en såkalt *psykologisk dialektikk*⁸. Marx tok for seg det man kan kalle kollektiv irrasjonalitet, og utviklet en *samfunnsmessig dialektikk*⁹. Det er denne siste dialektiske metoden som er av størst interesse for samfunnsøkonomien. Marx var opptatt av å vise hvordan handlinger som hver for seg er rasjonelle og vel tilpasset til aktørenes formål, til sammen kan føre til resultater som ingen av aktørene ønsker. Den samfunnsmessige dialektikk kombinerer *formålsforklaring* og *årsaksforklaring*. Hver enkelt handling må forklares ut fra sitt formål. Men for å forstå hvordan flere handlinger virker inn på hverandre så må man i tillegg benytte en årsaksforklaring. Et hovedanliggende for dialektikken er å forklare endring.

3.3 Individualistisk versus holistisk metodologi

Hvis vi går tilbake til definisjonene gitt av holisme og individualisme så ser vi at HM-3 og IM-3 er i konflikt med hverandre. Hvis holisme nødvendigvis må involvere ideen om at et «sosialt hele» har sine egne hensikter eller mål, så er den i skarp konflikt med individualistenes grunnleggende oppfatning om at intensjoner kun kan tillegges individer.

Hvis individualisme nødvendigvis må involvere reduksjonisme eller ideen om at all sosial terminologi både kan og bør elimineres fra forklaringer av sosiale hendelser og enheter, så er den i konflikt med holisme.

Det finnes imidlertid mange som erklærer seg selv som holister men som ikke akseptere at institusjoner eller sosiale heler har mål og hensikter i seg selv.

På samme vis er det noen individualister, blant dem Popper og Agassi, som ikke gjør noe krav på at teorier må reduseres til individnivå, eller at all sosial terminologi må elimineres. Dette peker i retning av en metodologisk middelvei hvor det anerkjennes at det sosiale helet er mer enn en simpel aggregering over individer og at den sosiale konteksten influeres av og legger betingelser på individuell atferd.

⁸ Nøkkelbegreper i Hegels tenkning er *idé og utvikling* (bevegelse, overgang). Hegel mente at all virkelighet, riktig forstått, er virkeliggjorte idéer. Idéene blir virkelige realiteter gjennom en utvikling etter et *dialektisk mønster*. Dette foregår i tre faser eller «momenter»: et første positivt stadium (tese), et andre negativt (antitese) og et endelig positivt stadium (syntese), som så kan danne utgangspunkt for en ny dialektisk utvikling videre. (Stigen, 1983, II: 656–57)

⁹ Marx anerkjente Hegels syn på at krefter virker som dialektiske motsetninger. Han mente imidlertid at Hegels dialektikk «stod på hodet». Historien må plasseres med tyngdepunktet nederst, slik at den kan rekonstrueres. Man får da at en positiv forståelse av at det bestående (tese) også innebærer forståelsen av dets negasjon (antitese) og til sist dets nødvendige undergang (syntese).

En *fullstendig* forklaring innen samfunnsøkonomi bør derfor inneholde en spesifisering av de mekanismene som genererer sosiale fenomener gjennom individuell atferd. For å lykkes i dette må vi finne en passende programpåstand som kan erstatte HM-3 og IM-3. De gjenværende påstandene HM-1, HM-2, IM-1 og IM-2 kommer ikke i konflikt med hverandre og kan beholdes sammen med den «nye» påstanden.

Det finnes flere økonomer som har vært opptatt av å vise at verken ekstrem holisme eller individualisme er veien å gå. Blant dem finner vi Agassi (1975) som har argumentert for det han kaller *institusjonell individualisme*. Hans målsetting for sitt program er:

«neither to assume the existence of *all* co-ordinations nor to explain *all* of them, but rather to *assume* the existence of *some* co-ordination in order to *explain* the existence of *some* other co-ordinations. It is an error to assume the only satisfactory explanation of institutions is by assumptions which say nothing about institutions.» (Agassi, 1960:263)

Det viktige som Agassi peker på er umuligheten av å endogenisere alle institusjoner innen en teori som tar som gitt bare de fysiske omgivelsene og den psykologiske tilstanden til individene. Det er dette individualistene søker. I enhver teori som forsøker å forklare utvikling eller endring av noen institusjoner, må nødvendigvis noen andre institusjoner måtte behandles som eksogene (for eksempel håndhevende institusjoner). Et lignende syn er uttrykt av Christopher Lloyd (1986:37) under navnet *metodologisk strukturisme*. Lloyd mener at de fleste versjoner av metodologisk individualisme overdriver autoriteten til individene mens noen versjoner av holisme feilaktig tillegger sosiale enheter *agentmakt*:

«Action always takes place within structures of relations, rules, roles and classes. But structures are not agents in the way some functionalists and holists seem to believe. They do have powers of a *conditioning* kind, which set parameters for the exercising of human agential action, but they cannot cause themselves to change. This means that humans are not pure agents because their power is limited and constrained both internally and externally and it also means that individual and collective human action is the fundamental agent of history. This methodological structurism is not reductionist, holding that explanations of mechanisms have to be given on both the micro and macro levels.»

Disse to synene på hva som er «riktig» metodologi er ikke like, men de har som nevnt over det til felles at de avviser både ekstrem holisme og ekstrem individualisme. Begge ser det som viktig å være bevisst på forhold både på makro- og mikronivå i teoribyggingen.

Ekstrem holisme og ekstrem individualisme har altså muligens vært metodologiske «feilskjær» i den forstand at de i sin sterke fokusering på respektive «sosiale heler» og på «individer» og på hvem av dem som logisk sett er primær, har tapt av syne det forholdet at det faktisk er en bilateral forbindelse mellom disse enhetene.

Coleman (1986) har følgende syn på hvordan dette bør løses ved modelleringen av teori:

«The central theoretical problems then come to be two: how the purposive actions of the actors combine to bring about system-level behavior, and how those purposive actions are in turn shaped by constraints that result from the behavior of the system. The two problems when taken together provide the elusive result that functional analysis seeks: to characterize the ongoing and sometimes self-equilibrating functioning of a social system.»

Hvis vi samtykker i at helet legger globale restriksjoner på delene så blir da spørsmålet hvordan disse restriksjonene bør behandles. Dette må avhenge av i hvilken grad interaksjonseffekter betraktes som vesentlige. Hvis interaksjonseffekter betraktes som lite relevante så kan helet ganske enkelt behandles som summen av delene. Hvis man derimot betrakter interaksjonseffekter som viktige, så bør det også fokuseres på makronivået og på de restriksjonene som helet legger på de individuelle delene.

4 Motsigelser i samfunnet og logisk feilstruktur

Et av områdene hvor forskjellen mellom individualistisk og holistisk metodologi kommer tydelig frem er i problemstillinger som berører den atomistiske feilslutning og/eller samfunnsmessige motsigelser. Det første fenomenet er en logisk feilslutning. Hvis man begår en slik feilslutning så vil man ende opp med en ugyldig teori. Teoretikere med et individualistisk metodologisyn har antakelig større sannsynlighet for å begå denne feilslutningen på grunn av at de «forutsetter bort» de restriksjoner som det sosiale helet legger på individuelle handlinger.

Feilslutningen er også nært knyttet til motsigelser i samfunnet. Slike motsigelser har for en stor grad blitt betraktet som paradokser av teoretikere med et individualistisk grunnsyn. Årsaken er at deres teori utelukker de elementene som er vesentlige for å få forklart fenomenet. Teoretikere med et holistisk perspektiv har på den annen side sett det som en av sine oppgaver å forklare nettopp slike motsetninger.

4.1 Atomistisk feilslutning

«Common sense suggests that a system must share the characteristics of its parts. If a lawn is to be green, the component blades of grass must be green. But when the units interact rather than accumulate, this may not be true.»

— Jervis, 1991

Den *atomistiske feilslutning* (the fallacy of composition) er en logisk feilslutning som mange teoretikere og andre har begått og stadig begår. Jeg har valgt å benytte meg av en definisjon¹⁰ gitt av Jon Elster (1976:65–66):

¹⁰ Det finnes flere definisjoner av denne feilslutningen.

«Denne [atomistiske] feilslutningen foreligger når man går ut fra at det som er mulig for hvilket som helst medlem av en mengde, også er mulig for alle medlemmene av mengden samtidig.»

Elster presiserer videre:

«Dette er ikke *alltid* en feilslutning, for enkelte egenskaper er slik at de kan generaliseres fra det individuelle til det kollektive tilfelle. ... Andre egenskaper er derimot av en slik karakter at vi ikke kan slutte fra den individuelle til den kollektive mulighet.»

Den atomistiske feilslutningen ble blant annet begått av den franske økonomen Destutt de Tracy som historisk kan plasseres blant merkantilistene. I hans bok «*Traité d'économie politique*» fra 1823, hevder han at vareprodusentene oppnår profitt ved å kjøpe billig og selge dyrt – fra og til hverandre. Det er klart at enhver vareprodusent kan oppnå en gevinst gjennom å ta en høy pris fra andre, men alle produsenter kan ikke dermed oppnå dette simultant. Feilslutningen oppstår når man generaliserer fra det lokalt gyldige til det globale, fra det som gjelder for den enkelte når alle andre ting holdes konstant (*ceteris paribus*) til det som gjelder for alle.

Dette er et eksempel på hvordan man kan mislykkes i modelleringen av økonomiske fenomener hvis man lar være å ta hensyn til de restriksjonene som helet legger på delene. For Destutt de Tracy var den logiske feilslutningen opphav til feil konklusjon og teorien ga dermed ikke riktig svar på problemstillingen om hvordan profitt skapes.

4.2 Samfunnsmessige motsigelser

I politikk er 2 + 2 ofte 3, undertiden 5, men aldri 4.

— Aristide Briand, fransk statsmann, (1862–1932)

En del samfunnsfenomener blir i økonomisk teori som baserer seg på individualistisk metodologi fremstilt som paradokser. Dette er ofte fenomener som holistene forsøker å forklare ved å bringe inn de restriksjonene som helet legger på delene. Det er ikke tilstrekkelig med formålsforklaring av individenes handlinger. Man må i tillegg bringe inn årsaksforklaring av hva som skjer når mange individer handler simultant. Elster (1976) definerer en *samfunnsmessig motsigelse* som «det avvik mellom hensikt og resultat som fremkommer når alle aktørene i en gruppe handler ut fra en antakelse om de andres atferd som i generalisert form gir en logisk selvmotsigelse [atomistisk feilslutning]»

Definisjonen uttrykker at hvis de handlende individene begår en atomistiske feilslutning så blir resultatet en samfunnsmessige motsigelse. Jeg skal videre ta for meg to typer av slike samfunnsmessige motsigelser; utilsiktede virkninger og suboptimalitet.

4.2.1 Utilsiktede virkninger

Utilsiktede virkninger har sin opprinnelse i ukoordinerte handlinger. De restriksjonene som helet pålegger delene er ukjent for den enkelte beslutningstaker og blir derfor ikke tatt med i betraktningen når han gjør sitt valg. *Kontrafinalitet*¹¹ og *den usynlige hånd* er

¹¹ Jean-Paul Sartre definerte kontrafinalitet som utilsiktede konsekvenser som gjør at alle får det dårligere.

to utilsiktede virkninger som har felles struktur. Begge tar utgangspunkt i et individ som foretar en handling for å profitere på den. Handlingen påvirker andre mennesker, og ofte også den som handler, på en sekundær måte. Denne sekundære virkningen tar individet ikke hensyn til i sin tilpasning. Typisk så vil den sekundære virkningen, uansett om den er negativ eller positiv, være ganske liten sammenlignet med den primære tilsiktede virkningen. Likevel, når alle handler på denne måten, blir hvert individ gjenstand for mange små fordeler eller mange små ulemper (eksternaliteter). Det blir en motsetning mellom det tilsiktede resultatet og det oppnådde resultatet.

Hvis sekundæreffekten er positiv omtales den gjerne som en *usynlig håndmekanisme*. Hvis den derimot er negativ finnes det to muligheter. Vi får en *kontra-finalitet* hvis totalsummen av de små ulempene overstiger den primære fordelene. En *reduisert virkning* oppstår hvis totalsummen av de små ulempene er mindre enn den primære fordelene slik at utfallet er positivt, men mindre enn forventet.

Usynlig hand

Uttrykket *usynlig hånd* ble innført av Adam Smith. Følgende to sitater klargjør hva han legger i uttrykket:

«By preferring the support of domestic to that of foreign industry, he [sc every individual] intends only his own security; and by directing that industry in such a manner as its produce may be of the greatest value, he intends only his own gain, and he is in this, as in many other cases, led by an invisible hand to promote an end which was no part of his intention. Nor is it always the worse for society that it was no part of it. By pursuing his own interest he frequently promotes that of the society more effectually than when he really intends to promote it.» (Smith, 1776, IV.ii.9)

«It is not from the benevolence of the butcher, the brewer, or the baker, that we expect our dinner, but from their regard to their own interest. We address ourselves, not to their humanity but to their self-love, and never talk to them of our own necessities, but of their advantages.» (Smith, 1776:26–27).

Fenomenet er imidlertid beskrevet allerede i 1729 av Bernard Mandeville under slagordet «Privat Vices, Public Benefits». Han skriver;

«The short-sighted vulgar in the chain of causes seldom can see further than one link; but those who can enlarge their view, and will give themselves the leisure of gazing on the prospect of concatenated events, may, in a hundred places, see *Good* spring up and pullulate from *Evil*, as naturally as chickens do from eggs.» (Mandeville, 1729, vol. I:89)

Ved å substituere *Good* med «samfunnsnytte» og *Evil* med «egennytte» så får vi Smiths usynlige hånd. Dette fenomenet opptrer i situasjon der (i) alle aktører har en dominant strategi¹², og (ii) utfallet som oppstår når alle aktører bruker sine dominante strategier, dominerer alle andre utfall.

Det er denne effekten vi finner i den neoklassiske modelleringen av en frikonkurransesituasjon. Her oppstår et pareto-effektivt resultat selv om alle individer kun søker å maksimere sin egen nytte. Neoklassikerne (individualister) har beskrevet utfallet uten å kunne forklare det. Derfor har de hatt bruk for betegnelsen «den usynlige hånd». For å få en tilfredsstillende *forklaring* på hva som skjer så må man bringe inn restriksjonene fra makronivået.

¹² Spillteoretisk terminologi.

Kontrafinalitet

Kontrafinalitet kan oppstå hvis et av disse punktene, i) eller ii) som er beskrevet over, mangler. Elster (1979:182) skriver

«Kontrafinalitet definerer jeg som *det avvik mellom hensikt og resultat som oppstår når alle aktører i en gruppe handler ut fra logisk ikke-generaliserbare antakelser om hverandres atferd*. Et typisk eksempel er når den enkelte tror han er den eneste, den første eller den siste til å handle på en bestemt måte: dette er egenskaper som konsistent kan tilskrives hver enkelt, men ikke alle samtidig. Hver enkelt tror han handler i konstante omgivelser, mens disse i virkeligheten består av andre aktører som handler ut fra samme forutsetning. Hver enkelt tror at alt annet vil forbli konstant, og ved å handle ut fra denne antakelsen bidrar han til endring. Hver enkelt betrakter seg selv som variabel og de andre som parametre.»

Kontrafinalitet må ikke sammenblandes med negative utilsiktede konsekvenser som skyldes en enkelt handling. Fenomenet skyldes mange ukoordinerte handlinger hvor aktørene har feilaktige antakelser om initialbetingelsene (de begår den atomistiske feilslutningen).

Marx og Keynes, som kan betegnes «holister», knyttet analyse av den atomistiske feilslutning til kapitalismens kriser. De forklarer dermed den kontrafinalitet som observeres. Sentralt i Keynes kriseteori finner vi det som Joan Robinson (1969) har kalt *kapitalismens paradoks*. Paradokset ligger i at hver enkelt kapitalist ønsker høye lønninger for andres arbeidere fordi det gir stor etterspørsel etter de varer som han selv produserer. Samtidig ønsker han lav lønn for sine egne arbeidere for å oppnå høy profitt. Av rent logiske grunner kan dette ikke realiseres for alle kapitalister samtidig. Dette logiske paradokset (atomistisk feilslutning) kan genererer en krise (kontrafinalitet) ved en eksogen svikt i etterspørselen. Hvis hver kapitalist reagerer med å senke lønnen for sine arbeidere vil dette gi fall i den totale kjøpekraften og en kontraktiv effekt på økonomien totalt (krise).

Marx var som nevnt også oppmerksom på dette paradokset i kapitalismen, men han la større vekt på et annet paradoks, nemlig profittens tendens til å falle under kapitalismen. Dette betegnet han som den *fallende profittrente*.

Andre klassiske eksempler på kontrafinalitet er det som i samfunnsøkonomien betegnes som *edderkoppspinnnet* eller *svinesyklus* fra mikroøkonomisk teori (Gravelle & Rees, 1992:260) og *spareparadokset* fra makroøkonomisk teori (Keynes, 1936).

4.2.2 Suboptimalitet

Suboptimalitet er en annen type samfunnsmessig motsigelse¹³. Begrepet er definert av Elster (1979, s.185):

«Med suboptimalitet mener jeg at *spillerne med vitende og vilje realiserer en løsning som er dårligere for minst én spiller og ikke bedre for noen enn et annet utfall som kunne ha vært realisert med et annet valg av strategier.*»

Som vi ser av definisjonen så er dette begrepet knyttet opp mot spillteori. Det forutsetter perfekt informasjon og korrekte antakelser. Spillteori kan egentlig ikke betraktes som en vanlig teori, men mer som et analytisk verktøy på samme måte som matematikk. Dette verktøyet har blitt uunnværlig i bestrebelsen på forstå og forklare menneskelig handling.

¹³ Elster (1979) begrunner hvorfor han kaller suboptimalitet en «motsigelse» selv om den ikke er knyttet til noen logisk feilslutning. Grunnene han gir er 1) at den beskriver en paradoksal situasjon, 2) at den i mange tilfeller er vanskelig å skille fra kontrafinalitet når det gjelder atferd og til sist 3) at det finnes en teoretisk sammenheng mellom kontrafinalitet, suboptimalitet og historisk endring.

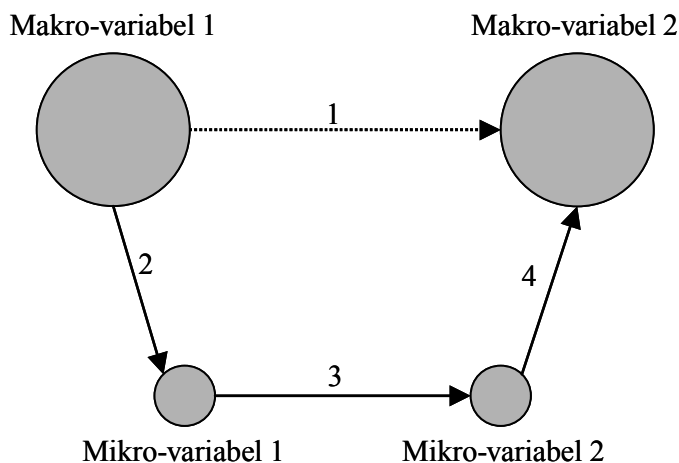
Spillteori modellerer individuell atferd og pålegger samtidig restriksjoner fra makro-nivået. Individene antas å være rasjonelle. Ikke-kooperativ spillteori modellerer den interaksjonen som foregår mellom individer som handler simultant.

Hovedparadigmet for suboptimalitet er *fangenes dilemma*. Her har alle aktører en dominant strategi. Årsaken til at spillerne ikke samarbeider (velger pareto-optimal løsning) er frykten for at han skal være den eneste som velger denne strategien.

Suboptimalitet og kontrafinalitet kan være ugjenkjennelige for hverandre hvis vi bare betrakter atferd. I mange situasjoner med form av *fangenes dilemma* er det ingen forskjell mellom de observerte handlingene til aktørene i de to situasjonene, bare mellom aktørenes forventninger. I tilfellet med suboptimalitet er konsekvensene forutsett og tilsiktet av aktørene. Det dårlige resultatet er derimot en overraskelse for den enkelte i tilfeller med kontrafinalitet hvor hver spiller antar at han er den eneste som handler på den måten. Grunnen til at situasjonene ikke kan skilles fra hverandre er at i fangenes dilemma så har alle spillerne en dominerende strategi. Dermed har ikke forventningene noen konsekvenser for valg av strategi. I andre situasjoner enn de som faller i kategorien til fangenes dilemma så har overgangen til strategisk rasjonalitet også konsekvenser for atferd. Dette gjelder for eksempel for *edderkoppspinnnet*, der prisene hos strategisk rasjonelle produsenter ikke vil konvergere mot likevektsprisene. Også i tilfellet der prisene konvergerer gir dette en form for suboptimalitet (og dermed en ny motsigelse), ettersom de ikke-kooperative likevektsprisene (markedslikevekt) gir lavere profitt for alle produsenter enn det de kunne ha oppnådd ved å danne et kartell for å maksimere sin felles profitt.

5 Samfunnsøkonomisk teori sett i lys av holistisk og individualistisk metodologi

I diskusjonen av hvordan de ulike økonomiske «skoler» stiller seg i holisme-individualisme-perspektivet så kan det være nyttig å bruke en figur. Figur 5.1 bygger på den Coleman (1986:1321–22) legger fram for å beskrive *metodologisk individualisme*.

Figur 5.1 Makro-mikro-makro relasjoner

De fleste økonomer, det være seg holister eller individualister er opptatt av fenomener på «makronivå». Det betyr at de ønsker å forklare relasjoner av type 1. Hva som videre vektlegges i figuren avhenger imidlertid av det valg man tar med hensyn til metodologi. Relasjon 2 er en makro-til-mikro-relasjon. Den beskriver de restriksjonene som helheten (makrovariabelen) legger på delene (mikroaktørene). Dette er en sammenheng som blir vektlagt av holister. Relasjon 3 dreier seg om de beslutninger og handlinger som utføres på individnivå. De mest ekstreme holistene ser bort fra denne relasjonstypen i sine forklaringer. Relasjon 4 kalles av en del sosiologer for transformasjon. Innen økonomi

er betegnelsen aggregering, mens det innen statsvitenskap (og økonomi) går under betegnelsen sosiale valg (social choice). Dette er prosessen hvor individuelle preferanser blir til kollektiv handling. For å gjøre en analyse av type 4-relasjoner (mikro-til-makro) så må vi spesifisere typen av gjensidig avhengighet som kan forekomme og deretter modellere den. For å få dette riktig, så må vi da ta hensyn til relasjoner av type 1. Enkel summering av delene kan gi riktig resultat, men kun hvis interaksjonseffektene er små eller fraværende.

Ekstreme individualister kan defineres som de som holder fast ved påstandene IM-1 – IM-3 som er beskrevet i kapittel 3.1. Deres metodologi kan i figuren beskrives ved forklaringer av type 3 og 4. De antar *uavhengige* aktører, hver med forskjellige private interesser eller mål, og hver med ressurser som kan bidra til at andre får realisert sine interesser. Ingen institusjoner modelleres, men det antas allikevel implisitt at håndhevende institusjoner eksisterer. De handlingene som formålsdrevne aktører vil engasjere seg i når denne konstellasjonen av interesser og ressurser er til stede, er «byttehandel». Når et tilstrekkelig antall av disse bytteprosessene er uavhengige, så kan hele settet beskrives som et marked. I denne mikro-til-makro relasjonen, kalt aggregering, så benyttes ofte teknikken med representative aktører. Dette kan for eksempel være en husholdning eller en bedrift. Denne teknikken ble innført av neoklassikernes far, Alfred Marshall.

«The representative firm is an imaginary single firm which behaves, except in scale, exactly as the average of all firms, i.e. it works under normal conditions. ... Because we are searching for qualitative results only, the difference of scale can be neglected, and we can speak of "the representative firm" and "the sector of firms" as well.» (Felderer og Homburg, 1992:38)

Ved bruk av en representativ aktør så elimineres alle former for interaksjon innen gruppen. Det legges heller ingen restriksjoner på aktørene. Aggregeringsprosessen består i å mekanisk summere aktørenes egenskapene. Som vi har sett i kapittel 4.1 kan dette medføre at det begås en såkalt *atomistisk feilslutning* (the fallacy of composition).

Økonomiske (frikonkurrans-) markeder for bytte av private goder er det mest åpenbare eksemplet på individualistisk metodologi. Paradigmet når det gjelder aggregering innen økonomisk teori (relasjon 4 i Figur 5.1), er generell likevektsteori. Den viser hvordan individuelle beholdninger og preferanser, kombinert i en ramme av byttehandel under konkurranse, vil produsere likevektspriser og en tilhørende fordeling av goder.

Ekstreme holister kan defineres som de som holder fast ved påstandene HM-1 – HM-3 som beskrevet i kapittel 3.2. Ved hjelp av Figur 5.1 ser vi da at deres forklaringer er av type 1 og type 2. De forsøker å forklare økonomiske fenomener ut ifra makrovariable (type 1). Noen holister nøyer seg med dette. De fleste søker imidlertid også å forklare hvordan individenes atferd påvirkes av makrovariablene (type 2). Ekstreme holister har som tidligere nevnt den oppfatningen at det sosiale helet logisk sett kommer forut for delene. Delene er noe kun i kraft av sin plass i helet. De gir ingen forklaring på mikronivå (type 3), eller av aggregeringen (type 4).

Rutlegde Vining kan betraktes som en representant for denne ekstreme formen for holisme. I sin artikkel «*Methodological Issues in Quantitative Economics*» (1949), hevder han at handelsfluktuasjoner involverer

«an entity that is not a simple aggregate of the economizing units of traditional theoretical economics».

Videre skriver han

«we need not take for granted that the behavior and functioning of this entity can be exhaustively explained in terms of the motivated behavior of individuals who are particles within the whole»

«the aggregate has an existence apart from its constituent particles and behavior characteristics of its own not deducible from the behavior characteristics of the particles.»

Holistene setter økonomiske fenomener inn i en samfunnsmessig kontekst. De tar hensyn til institusjoner og historie og setter dette forut for den individuelle aktørs handling. Individet må forklares ut fra sin plass i helet. Dette er noe Levins og Lewontin gir uttrykk for i boken «The Dialectical Biologist» (1985:2–3, 273):

«parts acquire properties by virtue of being parts of a particular whole, properties they do not have in isolation or as parts of another whole».

De aller fleste holister enes om at kun individer handler. Marx nektet for eksempel aldri for dette. Han vektla imidlertid alltid sterkt at individene handler innenfor begrensninger. Fra dette perspektivet blir det vesentlige å få en forståelse av disse restriksjonene som ikke nødvendigvis er tydelige for den individuelle aktør.

Jeg har nå beskrevet og diskutert individualistisk og holistisk metodologi. En del forbindelser er også knyttet opp mot økonomiske skoler. Som en avslutning skal vi foreta en gjennomgang av hovedtrekk i økonomisk teoris historie relatert til metodologispørsmålet. Det vil heller ikke her gis noen fullstendig dekning av de ulike teori-retningene. Et utvalg er gjort for å belyse metodologiske valg.

5.1 Merkantilismen

Merkantilismen er betegnelsen på nærmere 250 år med økonomisk litteratur og praksis mellom 1500 og 1750. Litteraturen i denne perioden ble skrevet av handelsmenn og var sterkt knyttet til økonomisk politikk. Mange av de seneste merkantilistene ble klar over alvorlige analytiske feil (atomistiske feilslutninger) begått av deres forløpere. De oppdaget blant annet at alle nasjoner ikke kunne ha fordelaktig handelsbalanse samtidig og at handel kan være gjensidig fordelaktig for nasjoner. Det vil si at de ble klar over at interaksjon ga et annet resultat enn ren aggregering. Ingen av disse *preklassiske* økonomene greide imidlertid å presentere et integrert syn på hvordan en markedsøkonomi opererer – på hvilken måte prisene dannes eller hvordan knappe ressurser allokeres. Grunnen til at de mislyktes i å nå disse resultatene var at de trodde det var en grunnleggende konflikt mellom private interesser og allmenne. De mente derfor at det var nødvendig at myndighetene kanaliserte privat egen nytte over til allmenn nytte.

5.2 Klassisk økonomi

Klassiske økonomer med **Adam Smith** (1723–1790) i spissen, fant derimot en grunnleggende harmoni i markedet og så hvordan allmenn nytte sprang ut fra individuell nytte (*usynlig hånd*). Smiths økonomiske metode var en blanding av deduktiv teori og historiske beskrivelser. Han beskrev de innbyrdes sammenhengene i økonomien og hvordan den fungerte gitt de historiske og institusjonelle rammene. Han kan derfor regnes blant de metodologiske holistene. Et problem som Smith ikke klarte å løse var verdsettingen av goder. For ham var det et paradoks at vann som var et av de nyttigste godene hadde så lav verdi, mens en diamant var så verdifull. Dette problemet

ble derimot løst av neoklassikerne som fokuserte på mikronivået i økonomien og foretok partielle analyser.

5.3 Marxisme

Karl Marx (1818–1883) var kanskje først og fremst en filosof¹⁴. Han mente at hans oppgave ikke kun var å tolke og å analysere samfunnet, men også å fremme de endringer som han anså for ønskelige. I motsetning til de klassiske økonomene var han ingen talsmann for små, marginale endringer i samfunnet og i økonomien, men for en fundamental revolusjon. Marx analyse av kapitalismen er en applikasjon på hans tidsepoke av en historisk teori utviklet av G. W. F. Hegel, den såkalte dialektikken. Marx utviklet en *samfunnsmessig (materialistisk) dialektikk*. Hans tilnærming til økonomi var og er ukonvensjonell. Ortodoks økonomisk teori og da spesielt mikroøkonomisk teori, forsøker å forstå helheten i økonomien ved å analysere delene, for eksempel husholdninger, bedrifter eller priser i markedet. Marx gjorde det stikk motsatte. Han startet med hele samfunnet og økonomien og analyserte dem ved å undersøke deres innvirkning på delene. I ortodoks metodologi (individualistisk) så går årsakssammenhengen fra delene og til helet, mens det i dialektikken til Marx er helet som determinerer delene¹⁵. Ifølge Oskar Lange så bør marxistisk og ortodoks økonomisk analyse betraktes som komplementære heller enn gjensidig utelukkende. Han mente at en forståelse av den daglige funksjonen i markedet kan oppnås ved å bruke neoklassisk (individualistisk) teori. En forståelse av den evolusjonære utviklingen av kapitalismen derimot mente han at kun er mulig innen det marxistiske (holistiske) rammeverket.

5.4 Den marginalistiske revolusjon

Tidlig på 1870-tallet opplevde man en viktig periode for økonomisk teori. **W. S. Jevons, Carl Menger og Léon Walrals** satte i gang det som senere er betegnet som *den marginalistiske revolusjon*. Uavhengig av hverandre foreslo de at verdi, eller pris, på et gode avhenger av den marginale nytten godet har for konsumenten. Dette hadde klassikerne ikke klart å forklare med sin holistiske metodologi. Fokus på individet og aggregering av individuelle handlinger gjorde imidlertid at marginalismen greide å forklare dette paradokset. Léon Walras gikk videre og konstruerte en matematisk modell som demonstrerte de gjensidige sammenhengene mellom delene i økonomien. Han kom frem til konseptet «generell likevekt».

Den individualistiske metodologien står sterkt i denne «skolen». Alle årsakssammenhenger går fra individ til helhet.

5.5 Neoklassisk økonomi

Marginalistene var forløperne for *neoklassisk økonomi* og neoklassikernes far, **Alfred Marshall** (1842–1924). Han betraktet studiet av økonomi som komplekst og vanskelig. Først og fremst fordi alle ting ser ut til å avhenge av alt annet. Og videre fordi det tar tid før økonomiske effekter jobber seg gjennom systemet. Han skulle ønske at naturvitenskapens laboratorier kunne brukes i økonomi slik at man kunne holde alle variable

¹⁴ Han motto en Ph.D. i filosofi i 1841.

¹⁵ Dette er en forenkling, for begge tillater en samhandling mellom delene og helet.

konstante bortsett fra den som ble undersøkt. Dette er ikke mulig i praksis og Marshall fremmet derfor «*ceteris paribus*»-teknikken som han først brukte til en partiell likevektsanalyse. Teknikken går ut på at man for å kunne bryte ned og analysere et komplekst problem, så isolerer man en del av økonomien. Man ignorerer (men benekter ikke) den gjensidige avhengigheten mellom alle delene av økonomien. Når den smale analysen er ferdig utvides så omfanget av analysen sakte men sikkert ved at man lar stadig flere ting variere. Metoden har blitt kalt «*one-thing-at-a-time-method*». Som man ser er dette forankret i individualistisk metodologi. Men Marshall var også opptatt av det kontekstuelle og blandet derfor inn historie og institusjoner i sine analyser. Han nektet å ta parti i den metodologiske debatten som ble ført på hans tid, og tilfredsstilte derfor ingen av de to dogmene.

5.6 Moderne mikroøkonomi

I *moderne mikroøkonomi* har man hatt en utvikling mot formalisme. Historie og institusjoner ble forlatt som forklaringer fordi de nye formaliserte verktøyene krevde at man uttrykte presist det som ble forutsatt og det som ble endret, og at man uttrykte det på en slik måte at teknikken kunne håndtere hele analysen. Historie og spesielt institusjoner passet derfor ikke lenger inn. Denne utviklingen har ført frem til en ekstrem form for individualistisk metodologi.

5.7 Neoklassisk politisk økonomi

Arbeidene til **Jagdish Bhagwati** og **Mancur Olson** har i fellesskap blitt kalt *neoklassisk politisk økonomi*. Denne teorien antar at folk maksimerer ikke bare innenfor en antatt institusjonell struktur, men at de maksimerer også for å oppnå den mest gunstige strukturen. Det antas videre at disse to maksimeringsprosedyrene må analyseres simultant. Vi er igjen over i noe som kan betraktes som holistisk metodologi. Årsaksrelasjonen antas å kunne gå begge veier mellom delene og helet.

5.8 Keynesianisme

John Maynard Keynes (1883–1946) satte igjen *makroøkonomi* på dagsordenen igjen etter en lang periode hvor de fleste økonomer var opptatt kun av mikro-økonomi. Han benyttet seg av en «*realytisk*» metode. Dette er et kompromiss mellom en realistisk og analytisk analyse. En realytisk teori er kontekstuell. Det betyr at den blander induktiv informasjon om økonomien med deduktiv logikk. Dette gjør at Keynes kan plasseres i retning mot holistisk metodologi. Vi har tidligere under punkt 4.1 forklart at Keynes på grunn av sin metodologi var i stand til å forklare samfunnsmessige motsigelser som kriser og spareparadokset.

Moderne makroøkonomer har senere forsøkt å danne et mikrofundament for Keynes' teori. Disse økonomene har den oppfatningen at uten mikrofundament så har man ingen tilfredsstillende forklaring. De har dermed flyttet makroøkonomien over på et individualistisk metodologifundament.

5.9 Gammel institusjonell økonomi

Den gamle amerikanske *institusjonalistiske*¹⁶ tradisjonen, også kalt «the Old Institutional Economics» (OIE) startet rundt århundreskiftet. Den består av tradisjonen av tanker forbundet med **Thorstein Veblen**¹⁷, **Wesley Mitchell**, **John R. Commons** og **Clarence Ayres**. OIE representerer ikke en enhetlig og veldefinert tankeretning, metodologi eller forskningsprogram. Talsmenn for OIE er selvoppnevnte metodologiske holister, men hva de legger i begrepet holisme varierer. De fleste mener *ikke* at holisme er ideen om at det sosiale helet besitter og følger sine egne hensikter eller mål. Samtidig er det ingen tvil om at OIE er full av argumenter som omfatter sosiale krefter og funksjoner som ikke er bundet til de mekanismene som involverer individuell atferd eller beslutningstaking.

Veblens metodologiske skrifter vektlegger kontinuerlig viktigheten av å sette menneskelig handling inn i konteksten av de omgivende institusjoner. Det meste av Veblens arbeid som omfatter handlinger innen et gitt institusjonelt system er dog fullstendig kompatibelt med det metodologiske prinsippet til *Institusjonell Individualisme* (Agassi). Veblen argumenterer selv ([1909] 1961, s. 243):

«It is, of course, on individuals that the system of institutions imposes those conventional standards, ideals, and canons of conduct that make up the community's scheme of life. Scientific inquiry in this field, therefore, must deal with individual conduct and formulate its theoretical results in terms of individual conduct.»

Veblen assosierer altså ikke seg selv med den ekstreme holistiske metodologien. Han angrep imidlertid det neoklassiske synet på individet som uavhengig av samfunnet. Videre argumenterte han med at det eksisterer et komplekst sett av sammenhenger mellom menneskelig natur og kultur, og at individene utvikler seg innen en kultur.

5.10 Ny institusjonell økonomi

På samme måte som holisme er den erklærte metodologien for OIE, så er individualisme den erklærte metodologien for «*the New Institutional Economics*» (NIE). De bygger på neoklassisk teori, men inkluderer flere institusjonelle detaljer i analysen enn det som er vanlig for neoklassiske økonomer. De har imidlertid beholdt den vanlige individuelle maksimeringsprosedyren. NIE blir nå av og til kalt «rentesøkings»-analyse eller «neoklassisk politisk økonomi». Individene søker å maksimere sin nytte ikke bare innen en gitt institusjonsstruktur, men også ved forsøk på å endre eksisterende struktur.

Transaksjonskostnader spiller en viktig rolle hos NIE og Ronald Coases artikkel (1988) om «bedriftens teori» er en av hovedskriftene for NIE. Den argumenterer for at bedrifter oppstår fordi transaksjonskostnadene i markedet er for høye for transaksjoner mellom bedrifter skal finne sted.

¹⁶ En «institusjon» kan defineres som en regularitet i atferd eller en regel som er generelt akseptert av medlemmer i en sosial gruppe, som spesifiserer atferd i en bestemt situasjon, og som er enden selvkontrollerende eller kontrollert av en ekstern autoritet. Det er viktig å skille mellom generelle sosiale regler (noen ganger kalt det institusjonelle miljøet) og spesielle organisatoriske former (noen ganger kalt institusjonelle ordninger). Selv om organisasjoner også kan betraktes som et sett av regler, så anvendes reglene bare internt. Organisasjoner har konstitusjon, er kollektive aktører og er også underlagt sosiale regler. (Rutherford, 1994:182)

¹⁷ Thorstein Bunde Veblen (1857–1929) var sønn av en norsk utvandrer. Han vokste opp i Wisconsin og Minnesota, USA.

Det er nå foretatt en kort gjennomgang av økonomisk teori sett i lys av holistisk og individualistisk metodologi. Gjennomgangen er ikke dekkende, og spesielt er det en del av de nye økonomiske retninger som ikke har fått plass. Hensikten har kun vært å vise at ulike skoler opp igjennom historien har hatt ulike metodologiske plattformer.

6 Konklusjon

Utgangspunktet i dette essayet har vært å beskrive en todeling innen økonomisk metodologi, nemlig holisme versus individualisme. Ut ifra definisjonene har jeg belyst metodologiens betydning for økonomisk teori. Det viser seg at få skoler innen økonomisk teori kan plasseres i enten den ene eller den andre av de to kategoriene. De fleste befinner seg et sted i mellom de to ekstreme dogmene. Dette tyder på at begge har noe viktig å tilføre økonomisk teori. Rent intuitivt virker dette naturlig. Det er en evig interaksjon mellom de ulike helene og deres deler. Å si at årsakssammenhengen kun skal gå i en retning virker begrensende og hindrer økonomene fra å løse alle de problemstillinger som de møter. Flere økonomer har sett dette og forfekter nå en metodologisk middelvei. Blant disse finner vi J. Agassi som argumenterer for *individualistisk institusjonalisme* og Christopher Lloyd som kjemper for *metodologisk strukturisme*.

Dette kan være et tegn på at økonomisk teori er i ferd med å få et bredere metodologisk grunnlag. Man kan bruke den metodologi som er hensiktsmessig for løsningen av et spesifikt problem uten tanke på om man opererer innenfor det ene eller andre dogmet. Det er imidlertid viktig å være seg bevisst hvilken metodologi man velger og ut ifra dette de muligheter og restriksjoner man dermed pålegger analysen eller modellen. Ved å være årvåken i dette henseende, så kan man unngå alvorlige feilslutninger.

Referanser

- Agassi, J. (1960): Methodological Individualism, *British Journal of Sociology* 11 (September), s. 244–70.
- Agassi, J. (1975): Institutional Individualism, *British Journal of Sociology* 26 (June), s. 144–55.
- Coleman, J. S. (1986): «Social Theory, Social Research, and a Theory of Action», *American Journal of Sociology*, vol. 91, no. 6 (May), s.1309–35.
- Coase, R. H. (1988): *The Firm, the Market, and the Law*, University of Chicago Press, Chicago og London.
- Elster, J. (1976): *Vitenskapsteori, noen utvalgte problemer*, Historisk institutt, Universitetet i Oslo.
- Elster, J. (1978): *Logic and Society: Contradictions and Possible Worlds*, John Wiley & Sons, Chichester.
- Elster, J. (1979): *Forklaring og dialektikk*, Pax Forlag AS, Oslo.
- Elster, J. (1983): *Explaining Technical Change: a case study in the philosophy of science*, Cambridge University Press og Universitetsforlaget, Cambridge og Oslo.
- Elster, J. (1989): *Nuts and Bolts for the Social Sciences*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Felderer, B. og S. Homburg (1992): *Macroeconomics and New Macroeconomics*, 2. utg., Springer-Verlag, Berlin.
- Føllesdal, D., L. Walløe og J. Elster (1996): *Argumentasjonsteori, språk og vitenskapsfilosofi*, 6. utg., Universitetsforlaget AS, Oslo.
- Gravelle, H. og R. Rees (1992): *Microeconomics*, 2. utg., Longman, London.
- Jervis, R. (1991): «System Effects» i R. J. Zeckhauser (red.): *Strategy and Choice*, Kap. 5, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
- Keynes, J. M. (1936): *The General Theory of Employment, Interest, and Money*, Opptrykk av 1949, Macmillan and Co., London.
- Lebowitz, M. A. (1994): «Analytical Marxism and the Marxian theory of crisis», *Cambridge Journal of Economics*, no.18, s. 163–179.
- Levins, R. og R. Lewontin (1985): *The Dialectical Biologist*, Harvard University Press, Cambridge MA.
- Lloyd, C. (1986): *Explanation in Social History*, Basil Blackwell, Oxford.
- Mandeville, B. (1729): *The Fable of the Bees: or Private Vices, Public Benefits*, London.
- Marx, K. [1894] (1981): *Capital : a critique of political economy*, Penguin, London.
- Niehans, J. (1990): *A History of Economic Theory. Classic Contributions, 1720 – 1980*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore and London.
- Olson, M. (1971): *The Logic of Collective Action: Public Goods and the Theory of Groups*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts and London, England.
- Popper, K. (1961): *The Poverty of Historicism*, Routledge & Kegan Paul, London.
- Robinson, J. (1969): *The Accumulation of Capital*, 3. utg., Macmillan, Houndmills.
- Rutherford, M. (1994): *Institutions in Economics; The Old and the New Institutionalism*, Cambridge University Press, Cambridge MA.
- Smith, A. [1776] (1976): *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, Utgave redigert av Edwin Cannan, Norman S. Berg, Dunwoody, Ga.

- Stigen, A. (1983): *Tenkningens historie*, Bind 1 og 2, Gyldendal Norsk Forlag A/S, Oslo.
- Veblen, T. [1909] (1961): The Limitations of Marginal Utility. Nytt opptrykk i *The Place of Science in Modern Civilisation*, s. 231–51, Russell & Russell, New York.
- Vining, R. (1949): Methodological Issues in Quantitative Economics, *Review of Economics and Statistics* 31 (May), s. 77–86.